

Възможности за развитие на селските райони в североизточния район за планиране

Руслан Коларов

докторант в катедра „Мениджмънт и маркетинг“

Аграрен университет – гр. Пловдив

Абстракт: Настоящият доклад разглежда развитието на селските райони в Североизточния район за планиране. Засегнати са моменти от регионалното развитие на района и неговата най-обща характеристика като въведение към социално-икономическите проблеми. Посочва се необходимостта от оценка на териториите и изоставащия напредък на селските райони спрямо урбанизационните центрове (начело с Варна) и другите градове. Изведени са други проблеми на селските райони и са предложени възможности за социално-икономическото им развитие.

Ключови думи: селски райони, развитие, модернизация, регионален, локален, местен

Въведение

Природният комплекс на България е формиран от три компонента: природна среда, природни ресурси и природни условия. Основни елементи на структурата им са: географско положение, релеф, високо и ниско въглеродни ресурси, климат, води, почви, растителност и животински свят. Всички те вземат участие при формирането и развитието на стопанските комплекси и териториалните единици на страната. Трите компонента са в тясна връзка с развитието на земеповърхните форми и строежа на земната кора.

Съществуват различни схващания за природни условия, които се свеждат до едно и също тълкуване, водещо до минимално разграничаване с понятието природен ресурс. Според Захариев (2002) „...природните условия представляват биологични организми, тела и природни процеси, развиващи и съществуващи с антропогенната дейност, като последната ги променя и използва в стопански дейности.“¹ Други автори (2002г.) определят природните условия като: „...тела и природни сили, съществуващи за определено ниво на развитие в човешката цивилизация, участващи пряко в обществения живот...“² Природните условия са ключов момент за стопанското развитие и икономическия просперитет на даден район.

Природните условия са предпоставка за стопанско развитие, включващо всички елементи на социалния, икономически и екологичен начин на живот. развитието на човешкото общество през различните исторически периоди на своето съществуване, показва възходящо използване на природните богатства. Така Реймерс (1990г.) приема, че „Природните и естествените ресурси са природни обекти и явления, използвани в настоящето, миналото и бъдещето за пряко и непряко потребление, способстващи създаването на материални богатства, възпроизводство на трудовите ресурси, поддържане на условията за съществуването на човечеството и повишаване качеството на живот (ресурси на комфорта, естествени ресурси, в това число и природни феномени“.³

От друга страна природните ресурси могат да се групират според тяхното използване и предназначение: средства на труда – обработваеми земи, водни пътища (езера, реки, морета и океани), води за напоителни нужди, както и нисковъглеродни енергийни източници; източници на енергия – хидроенергия, уран и високо въглеродни енергийни източници. Природните условия в някои случаи могат да се разглеждат като общо понятие от природни ресурси. Разликата може да се търси на базата на техните критерии: технология за добив, според икономическите потребности; познанието за даден вид на природния ресурс и екологична обосновка за добива. Налагането на нови технологии при използването на възобновяеми ниско въглеродни енергийни източници създава предпоставки за стимулиране на икономиките в селските райони.

Политиката за развитие на селските райони в ЕС и в България е в пряка зависимост от Общата селскостопанска политика (ОСП) на Европейския съюз. Селското стопанство и селските райони са едни от първите сектори, за които се изготвят програми за развитие още от самото създаване на Съюза. Изследванията в позицията на обществените мнения в страните-членки на ЕС ясно показват, че жизненото и устойчиво развитие в селските райони е от значение за европейските граждани. През 2006г. са изготвиха нови Европейски стратегически програми за развитието на селските райони. Новата правна рамка на ЕС и в частност ЕАП насърчават развитието на селските райони, техния икономически и социален растеж, създаване на нови работни места с цел подобряването на устойчивото развитие. Политиката за развитие на СР е представена в „Програма за развитие на селските райони за периода (2007-2013г.)“⁴. Застъпени са трите оси, свързани с развитието на селските райони:

- Подобряване конкурентоспособността на селското стопанство;

¹ Захариев, Б., Природни ресурси и природоползване, НБУ София 2002г

² Колектив на БАН, Физическа и социално-икономическа география на България, изд. ФорКом София 2002г., Международна конференция География и регионално развитие: Сборник доклади, София. 2009г. Изд. Институт по геофизика, геодезия и география, 2010г., Генешки, М., Геоикономика, Природен комплекс и областно стопанство на България, София изд. Тракия-М, 1997г.

³ Реймерс, Ф., Природопользование. Словарь-справочник. — М.: «Мысль», 1990г.

⁴ Програма за развитие на селските райони 2014÷2020г.

- Подобряване на околната среда и подпомагане управлението на земята;
- Повишаване качеството на живот и разнообразяване на икономиката в селските райони.

В периода 2014-2020 година трябва ясно да осъзнаем, че проблемите на селските райони продължават да се задълбочават, защото в края на 2014 селските райони, определени по европейската типология на „градски-селски“ райони на ниво област (NUTS 3), заемат 54% от територията на България и 37% от населението. Според националната дефиниция, селските райони се определят на ниво община (LAU 2) и включват територията на 231 общини, в които най-голямото населено място има население до 30 000 души. Селските райони заемат 81% от територията и 39% от населението на България. На практика селските райони в преобладаващата си част имат сложни за решаване демографски процеси, необходимост от реструктуриране на отраслевия профил, въвеждане на нови видове селскостопански култури и животни, необходимост от производство на възобновяема енергия и т.н. В тази посока е необходимо да имаме специфичен подход към отделните селски райони.

В нашата страна досега се използва инструмента свързан с програмата за развитие на селските райони (ПРСР). Така в новият програмен период (2014-2020г.) са изведени нови програмни постановки съобразени с интегрираният подход, при който запазването на ландшафта, почвите, биологичното разнообразие, са изведени като приоритетни мерки и от другите оси. ПРСР включва в своята дейност адаптиране към промените на климата, основно по мерките за горския сектор. Използването на природните ресурси и тяхното експлоатиране е една от основните човешки дейности на съвременното общество.

Релефът се разглежда като част от природната категория, върху която се развива стопанската дейност на обществото. Той оказва съществено влияние върху локализирането на икономическите отрасли и добива на минерални ресурси. Има различни методики за подбор на показателите, които следва да се прилагат при стопанската оценка на релефа. Изследванията в тази насока показват, че най-подходящо е използването на диференцирания подход. Така за нуждите на регионалното развитие е особено важно селските райони да се вградят успешно и плавно в развитите градски системи и мега урбанизирани пространства. Настоящото резюме е посветено на селските райони в Североизточния район за планиране, като ще се стремим да изведем на преден план онези проблеми и дейности, които дават основание да се подхожда към региона по специфичен начин най-вече свързан с неговата регионална значимост в рамките на страната и трансгранична в рамките на наднационалното пространство, както и които ще доведат до подобряването на качеството на живот на населението в тези специфични териториални общности.

1. Териториален обхват и характеристика на Североизточния район за планиране

Североизточният район обхваща северната част на българския бряг на черноморското крайбрежие, част от източния дял на Стара планина, част от Лудогорието и Добруджа. Районът е съставен от областите Варна, Добрич, Шумен и Търговище и обхваща територията на 35 общини. Ландшафтът в района е твърде разнообразен – в северната му част е равнинен, а в южната – хълмист. Равнинният добруджански ландшафт преминава на юг към силно раздвижения и богат на гори крайбрежен ландшафт на Варненското крайбрежие и още по-на юг – на Източно Старопланинското крайбрежие. Във вътрешността характерни и силно изразителни са ландшафтите на Провадийското и на Шуменското плато. Площта на района е 14 487 км² или 13,05% от територията на страната. Той е най-малкият по площ от всички райони в страната. Разпределението на земята по видове земеползване е следната: земеделските територии са 68,8%, горските 23,3%, урбанизираните 5,9%. Районът е на първо място в страната по количеството обработваема земя на човек от населението (9,3 дка). Степента на лесистост обаче е по-ниска от средната за страната. Макар и ограничени, минерално-суровинните ресурси в района следва да бъдат отчитани при насоките за бъдещото му развитие. Такива са находищата на манганови руди (край с. Оброчище и с. Църква –111 млн. тона запаси), солното находище край гр. Провадия (с 4,4 млрд. тона запаси), находищата на каолин в община Каолиново (48 млн. тона запаси), черни каменни въглища на северозапад от гр. Каварна (с балансови запаси от 1,2 млрд. тона) и др.

Широкото разпространение на черноземните, тъмносивите и наносните почви е подходящо за отглеждане на зърнени и нетоплолюбиви технически култури, трайни насаждения и лозя, а напояваните площи – на зеленчуци, дини и пъпеши. Изключително благоприятното съчетание на природно-климатичните условия в региона са реална предпоставка за високата степен на развитие на селското стопанство. То винаги е било един от приоритетните отрасли в икономиката на района. Двата основни подотрасъла – растениевъдство и животновъдство не са развити в еднаква степен. Животновъдството, силно развито преди време, загуби много от своите позиции. Броят на отглежданите животни и обема на добитата продукция са значително намалели.

В общата оценка на регионите на ЕС по степен на уязвимост към предизвикателствата пред развитието до 2020 г. – глобализацията, климатичните промени, демографските промени и енергийната зависимост, Североизточният район се класира на шесто място сред европейските региони с висока степен на уязвимост. Неговият общ индекс на уязвимост е 82 от 100 възможни. Районът е особено силно уязвим на климатичните промени. Повишен е рискът от засушаване, ветрова ерозия, морска абразия и ново активизиране на свлачищната дейност. Адаптацията към климатичните промени е от съществено значение за района, защото те могат да повлияят негативно на селското и горското стопанство, на развитието на туризма, на рибарството, на производството на енергия, на състоянието на водните ресурси и на общото биологично равновесие.

СИР в сравнителен план с другите райони от ниво 2 заема относително добра позиция в икономическо отношение. Но макроекономическата ситуация в района е с влошени показатели в периода 2014-2016 спрямо 2007-2009

година в резултат от негативното въздействие и ефекта от световна финансова и икономическа криза, изострянето на дълговата криза в страните от еврозоната и конкурентната среда в рамките на ЕС и други.

Няма напредък в преодоляването на вътрешнорегионалните различия и неравенства в района. Напротив, задълбочават се неравенствата в благосъстоянието и развитието между центъра, особено град Варна, и периферията на района (отдалечените селски райони). Засилени са и неравенствата между областните центрове и съставните общини в рамките на областите. Проявява се проблемът “център-периферия”. Изостава изграждането на телекомуникационната мрежа в областите Търговище и Шумен, както и в по-малките населени места в целия район, което възпрепятства въвеждането на иновации и модерни технологии. Констатира се ограничен достъп до Интернет и изоставане в развитието на информационното общество в селата и някои по-малки градове. Пътната мрежа в района е със задоволителна гъстота, но пътищата, особено регионалните и местните пътища, са в лошо състояние, което налага своевременното им ремонтване за подобряване на вътрешнорегионалната свързаност. От друга страна съхранената и атрактивна природна среда с наличие на множество защитени територии и с богато биоразнообразие, както и богатото културно-историческо наследство дават възможност за силно развит туристически сектор – морски, яхтен, културен, фестивален, аграрен, екологичен туризъм, развитие на рибарството и аквакултурите.

Районът има значителен потенциал за по-широко използване на възобновяеми енергийни източници. Има отлични възможности за развитие на ветроенергетиката, тъй като крайбрежните територии попадат в т.н. Зона на голямата ветроенергетика. Природните условия са подходящи за използване на слънчевата енергия за производство на електроенергия, има възможности за разполагане на слънчеви и фотоволтаични инсталации. Североизточният район има потенциал и за използване на геотермална енергия.

Районът има потенциал за по-нататъшно развитието на структуроопределящите производства – химическата промишленост, транспортното машиностроене, производството на изделия от минерални суровини, както и на хранително-вкусовата промишленост на основата на добре развития земеделски сектор. В района са налични предпоставки за поява и развитие на клъстери, които могат да доведат до бъдеща териториално-производствена интеграция и включване на по-малки населени места като елементи на ефективна и динамично развиваща се промишлена дейност. Потенциалите за развитието на Североизточния район са свързани пряко с възможностите за териториално сътрудничество⁵.

Възможно е въздействие в посока на диверсификация на връзките, разширяване на мобилността между общините и повишаване качеството на живот в селските общини в трансграничните райони, изграждане на системи за ранно предупреждение за предпазване от рискове и опазване на околната среда, развитие на интегрирани туристически продукти, повишаване на административния капацитет за идентифициране на туристически дестинации, подобряване на туристически услуги, създаване конкурентоспособен трансграничен клъстер и на общ туристически потенциал в трансграничен регион Добруджа, насърчаване на трансграничното сътрудничество, обмяната на опит и добри практики.

2. Подобряване конкурентоспособността на селскостопанското производство и активизиране на селските райони

Селското стопанство в региона беше силно зависимо от динамично променящата се политическа ситуация в страната и на Балканския полуостров. Бавните темпове на провеждащата се реформа в областта на селското стопанство задържаха неговото развитие. Принудени да работят при тези рискови условия, без да разполагат с навременна и качествена информация селскостопанските производители допълнително увеличиха хаоса и дефицита на вътрешния пазар. С приемането на национална стратегия за развитието на селското стопанство съобразена с аграрната политика на Европейския съюз се очаква бърз икономически растеж. Средносрочното и дългосрочното планиране на производството задължително ще се съобразява с изискванията на международните пазари. Познаването на тези процеси и въздействието, което оказват върху развитието на селското стопанство, е наложително за онази част от населението на района, за която то се е превърнало в основен поминък.

Постигането на балансирано регионално развитие изисква да бъдат включени мерки и дейности за селските райони и насърчаване на диверсификацията на тяхната икономика и подобряване на качеството на живот. Необходимо е да бъдат създадени условия за стимулиране на предприемачеството и подобряването на конкурентоспособността на местната икономика с цел преодоляване на нейната зависимост от аграрния сектор. Местните стратегии за развитие обединяват усилията на заинтересованите страни в селските райони за ефективно използване на местния потенциал за развитие. Те служат като основа за идентифициране на проекти, които могат да се реализират по схемата на публично-частното партньорство.

Приоритетните дейности в района са насочени към подпомагането и улесняването на изпълнението на интегрирани стратегии за местно развитие, подготвени от местни инициативни групи. Предвиждат се мерки за активизиране на бизнеса в изоставашите селски райони чрез насърчаването на индивидуалното и колективното предприемачество. Дейностите за реализиране на специфичните цели ще бъдат насочени към подпомагане на малките и средни предприятия за възприемане и ефективно използване на информационните и комуникационни технологии. Предвижда се развиване на умения, свързани с информационните и комуникационни технологии от местното население. Предоставяне на услуги от бизнес подкрепящите организации – подбор на персонал, обучение на персонала, търсене на партньори, пазари, агресивен регионален маркетинг. Създаване на иновационни центрове за развойна дейност и

⁵ Виж. Петров, К. Геоурбанистика и градско развитие. Изд. Стопанство 2015 г.

изграждане на бизнес-инкубатори в по-малки общини с наличен потенциал, създаване на клъстер „Агропроизводство и хранително вкусова промишленост”.

Природното и културното наследство е едно от най-силно изразените сравнителни предимства на българските райони в глобализиращия се свят. По този начин туристическият продукт в района може да бъде сериозно обогатен⁶. Разнообразяването на туристическия продукт със специфични видове туризъм и с активно включване на туристическите ресурси на хинтерланда ще допринесе за преодоляване на изразената сезонност на рекреативния морски туризъм. Специфичните цели в този приоритет са насочени към прилагане на мерки и действия за реално разнообразяване на туристическите дейности на брега на морето и в близкия му хинтерланд със спа-туризъм, голф-туризъм, подводни спортове, селски, приключенски, ловен, аграрен и др. видове туризъм. В по-далечния хинтерланд разнообразяването на туристическото предлагане ще се опира най-вече на богатото културно наследство и развитието на познавателен туризъм, подкрепен и от други рекреационно-туристически дейности в територията на по-отдалечените от брега общини.

В цялата територия на района за планиране превес имат земеделските територии. От тях най-много са нивите и с доста по-малък процент трайните насаждения. Съществуването на отлични условия за развитие на растениевъдството се обуславя и от високия дял на обработваемата земя – 98,9 % (при 86,4 % за страната). В района за планиране най-широко е застъпено отглеждането на култури със слята повърхност. Увеличава се концентрацията върху производството на пшеница, слънчоглед и царевица. Пшеницата заема повече от една четвърт от цялата обработваема земя в областта. Личи подчертан стремеж сред производителите да залагат на производството на основните зърнено фуражни и технически култури. Много други култури, отглеждани в близкото минало в района за планиране, са отдавна забравени.

Монокултурното производство дава известни преимущества на участниците в производството, но от друга страна съдържа много рискове. Тясната специализация в производството на ограничен брой продукти, които са широко разпространени, не е особено препоръчително. Освен увеличения риск от масово унищожаване на посевите при възникване на бедствена ситуация, се увеличава и рискът от свръхпроизводство при някоя от основните култури. Увеличението на обема на производство на трите основни култури се дължи главно на увеличението на заети с тях площи.

Пшеницата отдавна се е наложила като основна култура и заема повече от една четвърт от обработваемата земя в района. При царевичата размерът на заетите площи и общият обем произведено зърно също се увеличават. Слънчогледът е сред най-предпочитаните култури за отглеждане в района, във връзка с което е натрупан богат научен и производствен опит. Средните добиви от единица площ се доближават с постиженията на развитите страни в това направление. Висококачествените сортове внедрени в производството дават възможност да се увеличат рандеманите при преработката му. Това му гарантира постоянно висока изкупна цена. Освен от местните производители, слънчогледът се изкупува безотказно и за подготовката на елитни семена за посев и за експорт. Поради голямото търсене на международния пазар производството на слънчоглед в района е над средното за страната.

За селските райони е важно да се развие големият потенциал за осигуряване на много по-успешно развитие на селското стопанство. Оценката на състоянието му в миналото, както и критичната оценка на сегашното му състояние, съпроводени с реалистичната оценка на шансовете му да подпомага регионалното развитие на страната, са големи. Необходимостта от прилагането на стратегии и мероприятия е задължително, за да може стъпка по стъпка визията да се превърне в реалност.

Въпреки, че е много по-добре развито в сравнение с другите райони от страната, растениевъдството ще трябва в бъдеще да се доближи до челните постижения на развитите страни тъй като намеренията са по-голямата част от произвежданата продукция да намери реализация на европейския и световния пазар. Тя ще трябва да е с конкурентноспособни цени и високо качество. Една от предпоставките за постигането на тези цели е повишаването на средните добиви. Следователно като първостепенна по важност и време се налага стратегия за развитието на растениевъдството. Съвкупното прилагане на конкретните й цели в практиката ще създаде предпоставки за по-ефективно производство. Една от мерките е повишаване на добивите чрез подобряване на ефективността на производството. Освен обновяването на машинния парк и модернизацията на складовата база за съхранение на готовата продукция, съвременното земеделие е немислимо без прилагането на най-новите достижения на съвременната селскостопанска наука непосредствено в производството.

В това направление районът успешно ползва и прилага целия потенциал, с който разполага Добруджанския земеделски институт (ДЗИ) в Генерал Тошево. ДЗИ води системни проучвания върху всички звена от агротехниката на отглеждането на зърнено-житни, зърнено-бобови култури и слънчогледа: сеитбообращения, обработка на почвата, торене, растителна защита, агротехника, механизация, агроикономика и др. Нужна е грижа и за животновъдството най-вече свързана с ниската производителност на труда, липсата на механизация и автоматизация при животновъдството. Високата цена на енергията, горивата и фуражите предопределят една необосновано висока цена на неговия продукт.

От друга страна необходимо е да се даде тласък на развитието на животновъдството. На практика регионалните браншови организации работят преди всичко за укрепване на контактите между животновъди и преработватели, правят проучвания на наши и чужди пазари. Започна работа по оздравителни проекти на приватизираните фирми, ангажирани в животновъдството. Новите възможности за откриване на финансиране по различни кредитни линии се използват все по-пълноценно, но за животновъдството е необходимо създаване на суровинна база за оптималното натоварване на местната месо- и млекопреработвателна промишленост, отглеждането на елитни стада за разплод и износ.

⁶ Този приоритет се обвързва с приоритетна ос 4 на ОПРР за 2014-2020 г. “Регионален туризъм”.

3. Балансирано териториално развитие и сътрудничество чрез подобряване на свързаността и функционалната интегрираност на система от урбанизационни центрове

Териториалното развитие на селските райони е свързано с териториалните измерения на общоевропейската политика за сближаване и нейната интерпретация в условията на страната и в частност – на Североизточния район. Тя се базира на анализа на териториалния модел, в който са изявени йерархично съподчинени урбанистични центрове, транспортната инфраструктура и осите на развитие, както и функционално обособените зони на централните и периферните територии и тяхното местоположение. Балансираното териториално развитие в рамките на района ще се постига чрез подобряване на транспортната и комуникационна свързаност, което ще улеснява достъпа до публични услуги от по-висока степен и чрез стимулиране развитието на градовете-центрове от различните йерархични равнища. Издигането на йерархичния ранг на градовете-центрове и подкрепата за малките градове в селските периферни райони ще зависи от изпълнението на предходните стратегически цели, свързани с икономическото и социално-културното развитие в района. Сътрудничеството и партньорството на всички равнища в рамките на района и извън него е гаранция за отваряне към положителните практики и за постигане на общ просперитет. Свързаността в рамките на района допринася за реализиране на икономическия растеж, за постигане на устойчивост и за улесняване на достъпа до основни публични услуги. Свързването на центровете на растеж създава условия за мобилизиране потенциала на териториите и влияе пряко на тяхното икономическо развитие и конкурентоспособност.

Свързаността с другите райони и големи градове в страната зависи от усъвършенстването на мрежата от автомагистрала и първокласни пътища и развитие на ширококоловата инфраструктура. Свързаността вътре в района е въпрос за подобряване на транспортната инфраструктура с регионално значение – пътища от 2-ри и 3-ти клас, както и на общинските пътища. За преодоляване на вътрешнорегионалните различия и неравенства е важно осигуряването на ширококоловата свързаност и подобрен широк достъп до интернет. Приоритетно е подобряването на пътищата от 2-ри и 3-ти клас, както и на местните пътища, които имат изключително важно значение за осигуряване на транспортните връзки с другите райони и вътре в района, защото осигуряват достъпа до общинските и областните центрове, където се предоставят услуги от по-висок клас – административни, здравни, образователни, културни, търговски и др.

Необходимо е подобряване на функционалното състояние на обществени институции като кметства, читалища, училища, изграждане на местни комуникационни възли, свързани с високоскоростни линии към национални опорни мрежи и др.⁷ В населените места в селските райони ще се акцентира на изграждане на обществени компютърни зали, на безжични зони около тях и др.

Дейностите за реализиране на специфичните цели ще бъдат насочени към ремонт и поддържане на регионалните пътища (II и III клас), осигуряващи достъп до националната пътна мрежа (AM и I клас). Изграждане и поддържане на регионални пътища, свързани с развитието на туризма в курортните селища и комплекси по брега (напр. Шкорпиловци-Бяла, Балчик-Кранево, Добрич-Албена и др.). Реконструкция и рехабилитация на републикански път II-27 Нови пазар-Добрич-Балчик. Рехабилитация на път III клас Попово, Търговище, Преслав, Върбица. Поддържане и развитие на общинската пътна мрежа. Реконструкция, рехабилитация и модернизация на съществуващите ЖП линии за осигуряване на добри транспортни връзки в района и с другите райони от ниво 2. Проучване на възможностите за осъществяване на линейна връзка (или съвкупност от линейни връзки - стандартна ЖП линия, теснолинейна, тип „леко метро” или трамвай и осигуряване на ефективен, сигурен, безопасен и екологичен транспортен коридор в най-натоварените туристически зони по оста на урбанизация Бургас-Варна-Балчик-Каварна-Шабла, като алтернатива на автомагистрала „Черно море” и скоростен път Варна-Шабла-Дуранкулак. Подобряване достъпа до и развитието на он-лайн публични услуги. Увеличаване на броя на обществените места за достъп до информационни и комуникационни технологии и Интернет (телецентрове). Въвеждане на съвременни информационно-комуникационни технологии (ширококолов достъп до интернет) до предприятията, публичния, общински и държавен сектор, и домакинствата в района.

На практика за СИР е от значение да се балансира големият контраст между Варна и останалата територия, като се стимулират градовете, потенциални центрове на растеж, които могат да изиграят ролята на балансори и да намаляват до известна степен неравномерното развитие на селищната мрежа на района по отношение на големите градове. Мрежата от малки градове е равномерно развита по цялата територия на района. Благодарение на това е запазена традиционната връзка между града и селото. Тази особеност на селищната мрежа дава добри шансове чрез малките градове да се подобрява качеството на предлаганите услуги в изостаналите селски райони, което е в унисон с европейските политики за социално и териториално сближаване. Те са свързани предимно с доразвитие на инфраструктурните мрежи и изнасяне на функции от центъра към периферията и вторичните ядра на градския агломерационен ареал. Сериозни акценти за развитието на Варненската агломерация са свързани с оптимално организиране на пристанищно-транспортната и търговска дейност, морската индустрия, овладяване и насочване на туристическата урбанизация, адекватно развитие на научните, образователни и културни функции на града като балансор на столицата.

За балансираното развитие на района от голямо значение е издигането на ролята на останалите регионални центрове Шумен, Добрич и Търговище, които да изиграят ролята на двигатели на икономически растеж и да покрият по-равномерно територията с публични услуги от по-висока степен. Тяхното успешно развитие е свързано с прилагане на активна общинска политика за съживяване на традиционни и привличане на нови производства, за ефективно реструктуриране и обновяване на производствените им зони и пестеливо изразходване на земя за нови производствени дейности. С прилагането на интегриран подход на планиране и управление на градското развитие и градската среда следва

⁷ Виж. Петров, К. Регионална политика на ЕС и Р. България. Изд. Стопанство. 2015 г.

да се предприемат мерки за реструктуриране, обновяване и естетизиране на централните зони, на жилищните зони и комплекси с подобряване и на техните енергийноэффективни качества, мерки за подобряването на средата и качеството на услугите в здравните, образователните и културните учреждения, мерки за социализиране и валоризиране на културното наследство в градовете и в крайградските им зони.

4. Възможности за развитие на селскостопанския профил на Североизточния район за планиране.

Съгласно Закона за регионалното развитие, един от основните принципи, на които се основава провеждането на държавната политика за регионално развитие, е принципът за партньорство, публичност и прозрачност на всички нива, при осъществяване на планирането, програмирането, финансирането, наблюдението и оценката. В съответствие със закона, и за повишаване на устойчивостта на взетите решения и планираните цели и задачи, както и за ефективността на тяхната реализация, важен механизъм е прилагането на принципа на партньорство. А чрез осигурената информация и публичност на всички нива се гарантира неговия успех и широка обществена подкрепа.

Характерът на земеползването в СИР може да се представи и очертае в своите особености в сравнителен план с другите райони от ниво 2 в страната. С оглед природогеографските особености на района, той се характеризира със сравнително голям дял на земеделските територии (68,7 %) и респективно – с малък дял на горските територии (23,3 %) при средно за страната 33,6 %. С почти същите характеристики на територията е и Северният централен район, а в Северозападния район площта на горските територии е още по-малка (22,8 %). Североизточният район се откроява сред другите райони с най-голям дял на териториите на населени места и други урбанизирани територии (5,9 %) при средно за страната 5,0 %. Тази особеност се дължи най-вече на площите на добруджанските села с големи дворове, а също и на сравнително големите площи, заети от промишлени предприятия и не на последно място – на туристическата урбанизация по крайбрежието. Сравнително голям е делът и на транспортните територии в района (0,8 %) при средно за страната 0,6 %. В същото време районът има най-малък дял на защитените природни територии в сравнение с другите райони – само 1,11 % при средно за страната 5,2 %. Не са много и определените защитени зони по Натура 2000 – 25,5 % при средно за страната 33,9 %.

Таблица 1: Характеристика на земеползването в районите от ниво 2 на България

Райони от ниво 2	Обща площ (кв.км.)	Земеделски (%)	Горски (%)	Нас. места (%)	Водни (%)	Транспортни (%)	Добивни (%)	Защитени и с Натура 2000
Северозападен	19 070	70,6	21,2	5,2	2,2	0,6	0,1	6,05% 31,3%
Северен централен	14 974	68,8	22,8	5,8	1,7	0,7	0,1	2,02% 22,3%
Североизточен	14 487	68,6	23,3	5,9	1,2	0,8	0,2	1,11% 25,5%
Югоизточен	19 799	57,5	34,1	4,9	2,2	0,6	0,8	5,39% 31,0%
Южен централен	22 365	48,1	45,1	3,9	2,2	0,6	0,1	5,48% 46,0%
Югозападен	20 306	46,0	47,2	4,9	1,0	0,6	0,4	8,98% 33,9%
Общо България	111 002	58,7	33,6	5,0	1,8	0,6	0,3	5,2% 33,9%

Източник: НСИ, АГКК, МОСВ, 2011 г.

Състоянието на земеползването по области в района, представено в Таблица 2, показва изключително големия дял на земеделските територии в Добричка област - 81,6 % при изключително малък дял на горските територии – 11,8 %. Сравнително близки са показателите за земеделски и горски територии в останалите три области. Населените места и другите урбанизирани територии заемат логично най-висок дял във Варненска област – 6,7 %. Сравнително голям е този дял и в Търговищка област – 6,0 % при средно за страната 5,0 %. Голям е делът на териториите на транспорта във всички области – от 0,7 % до 0,9 % при средно за страната 0,6 %. Защитените природни територии в района са оскъдни (1,2 %), но в сравнителен план те са най-много във Варненска област (1,9 %) и най-малко в Търговищка област (0,1 %). Заедно със защитените зони по Натура 2000 защитените територии достигат най-висок дял във Варненска област – 46,0 % и най-нисък и то изключително нисък дял – в Търговищка област – 8,3 %.

Таблица 2: Характеристика на земята в СИР

Области в Североизточен район	Обща площ (кв.км.)	Земеделски (%)	Горски (%)	Нас. Места (%)	Водни (%)	Транспортни (%)	Добиви и (%)	Защитени и с Natura 2000 (%)
Варненска	3 819	60,3	29,8	6,7	1,9	0,9	0,3	1,9% 46,0%
Добричка	4 719	81,6	11,8	5,4	0,3	0,8	0,1	1,5% 21,6%
Търговищка	2 558	65,4	26,5	6,0	1,3	0,7	0,1	0,1% 8,3%
Шуменска	3 389	62,5	29,6	5,7	1,4	0,7	0,2	0,9% 26,0%
Общо Североизточен район	14 487	68,7	23,3	5,9	1,2	0,8	0,2	1,2% 25,5%

Източник: НСИ, АГКК, МОСВ, 2011 г.

От изключително значение е в бъдеще да се запази екологичната чистота на произвежданите продукти. Необходимо е да се създадат със закон стимули за екологично земеделие и подходящи условия за неговото прилагане. В бъдещата аграрна политика на района за планиране опазването на околната среда ще остане една от главните задачи. Необходимо е да се провеждат мероприятия за съхранението на ползащитните горски пояси, за които безспорно е доказано, че осигуряват равномерно разпределение на снежната покривка, опазват посевите от замръзване, намаляват опасността от ветрова ерозия на почвата. За намаляване на опасността от замърсяването на почвата при употребата на минерални торове, пестициди и хербициди трябва да се упражнява все по-строг контрол при прилагането им. За опазването на биологичната активност на почвата не трябва да се допуска изгарянето на стърнищата. Необходимо е да се оптимизира торенето след предварително анализиране на почвения състав. Задължително е повсеместно въвеждане на екологични системи на земеделие – съхранение и използване на оборския тор и компост като средство за торене, силно ограничаване на минералното торене, на хербицидите и пестицидите. Тяхното приложение да става само при доказана необходимост.

Внедряването на високопродуктивни сортове и увеличаване на разнообразието на отглежданите култури е особено важно за развитието на земеделието в района. Тук отново се разчита на новите достижения на Добруджанския земеделски институт като средство за осигуряване на високо качество и високи добиви от отглежданите култури. Става въпрос не само за традиционните култури и за въвеждането на нови високопродуктивни сортове, а за разширяването на разнообразието на отглежданите култури, засилване интереса на производителите за производство на нетрадиционни култури, като при избора им да се съобразяват със съществуващите пазарни ниши и възможността за осъществяване на сеитбооборот. Все повече фермери в областта се ориентират вече към не много традиционни за България култури, които от гледна точка на евроинтеграцията ни са много перспективни, като безспорно на първо място е рапицата и все повече производители, убедени в предимствата ѝ залагат на нея и увеличават площите ѝ. Имайки предвид предимствата на рапицата и възможността за добиване на екологично гориво от нея, трябва да се насърчават фермерите за нейното отглеждане с предоставяне на качествени семена, информация за технологията на отглеждането ѝ, помощ при реализацията, като крайната цел следва да бъде затваряне на цикъла производители- преработватели на суровината- производство на биодизел- производство на двигатели за директното му ползване.

Увеличеното разнообразие на културите ще намали риска за производителите от колебанията в търсенето и предлагането на международните пазари на зърното, както и от налагането на други международни ограничения. Това означава, че на основата на по-високо ефективното (интензивно) земеделие, без да се допуска намаляване на добитите количества пшеница, царевица и слънчоглед ще се освобождават повече площи за други култури. От друга страна ще се осигурят допълнително площи за редуването им в сеитбообращението както по време така и по място. Заслужава да се спомене факта, че слънчогледът в близко бъдеще се очертава да се превърне от най-предпочитаната култура в най-рисковата, ако не му бъдат осигурени споменатите по-горе условия.

Заклучение

Видна от направения преглед е необходимостта селските райони в СИР да бъдат модернизираны и укрепени като устойчиви териториални общности. Необходимо е в селските райони да бъде възстановено производството на вече отглеждани в миналото култури, независимо, че условията са най-благоприятни за зърнени култури. Бобовите култури като фасула, лещата и соята освен, че обогатяват почвата с азот и по този начин облекчават торенето, облекчават и сеитбооборота. След разпространението на болестта „луда крава“ в Европа растителните протеини отново ще вземат предимство пред животинските, поради което насърчаването и стимулирането на производителите за увеличаване площите със соя следва да е приоритетно. Необходимо е и увеличаване на площите зети със зеленчуци. Съществуват добри условия за напояване, но част от поливните съоръжения не се използват пълноценно. Близостта на Варна като регионален център осигурява добър пазар на зеленчукопроизводителите при минимални транспортни разходи. Въвеждането на нови сортове и нови култури се съобразяват главно с потребностите и капацитетните възможности на местната преработваща промишленост. Може да се мисли и за по-мощни виждания земеделска продукция да се трансферира и продава в целия Европейски съюз. Това може да стане, чрез рационалното използване на техническата

инфраструктура и развитието на териториалните общности, което ще доведе до нови инвестиции и модернизация в региона.

Литература:

1. Бояджиев, В. (2006) - Регионално развитие и местно самоуправление, Икономически аспекти на регионалната политика. В: Икономиката на България и Европейския съюз. Догонващо икономическо развитие- стратегия и реалности
2. Димов, Н. (2009), География и теория: еволюция на базови алгоритми. – ГСУ, кн. 2 – География, т.102
3. Димов, Н. (2000) Теоретични перспективи на географската наука, ГСУ, т.89
4. Димов, Н. (2006) Проблеми на самоорганизацията и синергизма в регионалното развитие на България, В Сб.: Българското общество пред присъединяване към Европейския съюз, Фондация „Фр.Еберт” – Институт по Социология, БАН, Изд. „Изток-Запад”, С.
5. Димов, Н.(2007) - Регионално устойчиво развитие на България: предимства, ограничения и синергетичен ефект, В Сб.: Евроинтеграция и устойчиво развитие, Фондация „Фр.Еберт” – Институт по Социология, БАН, Изд. „Изток- Запад”, С.
6. Генешки, М., Геоикономика, Природен комплекс и областно стопанство на България, София изд. Тракия-М, 1997г.
7. Захариев, Б., Природни ресурси и природоползване, НБУ София 2002г.
8. Докова, С. К.Петров (2015) Геоикономика и регионално развитие, изд. Стопанство
9. Колев, Б.(2008) Националното географско пространство на Република България: използване и опазване, С.
10. Колектив на БАН, Физическа и социално-икономическа география на България, изд. ФорКом София 2002г., Международна конференция География и регионално развитие
11. Патарчанов, П.(2005), Теоретико-методологични основи и развитие на регионалните географски изследвания. – ГСУ, книга 2 – География, т. 97
12. Петров, К.(2015) Геоурбанистика и градско развитие. Изд. Стопанство
13. Петров, К.(2009) Геоикономически анализи, изд. Аванград Прима
14. Петров, К. (2015) Регионална политика на ЕС и Р.България. Изд. Стопанство
15. Регионален план за развитие на Североизточен район за планиране 2007-2013
16. Регионален план за развитие на Североизточен район за планиране 2014-2020
17. Сборник доклади, София. 2009г. Изд. Институт по геофизика, геодезия и география, 2010г.